

СПИСЪКЪТ НА РЪОСЛЕР: УНГАРСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ И СЪЗДАВАНЕТО НА КОНСУЛСКИ НАДЗОРЕН РЕЖИМ НА БАЛКАНИТЕ

доц. д-р Симеон Симеонов

Институт за балканистика с

Център по тракология

Българска академия на науките

e-mail: simeon_simeonov@alumni.brown.edu

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-5358-2804>

Received: March 20, 2024

Processed: May 15, 2024

Approved: June 17, 2024

Published: November 7, 2024

DOI <https://doi.org/10.62761/OB2024SS>

Roessler's List: The Hungarian Revolution and the Creation of a Consular Surveillance Regime in the Balkans

Simeon Simeonov

Abstract. This article sheds light on the activities of the Austrian consular offices in the Ottoman Balkans in late 1849 – early 1850, when 1469 refugees from the Hungarian Revolution settled in Shumen. On their heels was Emanuel von Rössler, the newly appointed Austrian vice-consul in Rousse, who saw in the rebel movements an opportunity to distinguish himself before the authorities in Vienna and to give his office regional importance. His plans gravitated around three ideas: (1) bringing in refugees as informers or for deportation; (2) fomenting dissent among the refugees and undermining Lajos Kossuth's authority; (3) compiling a list of all disreputable individuals who posed a threat to the Austrian Empire. The article examines Rössler's efforts to surveil, control, and exploit the Hungarian revolutionary emigrants as a cornerstone of a modern consular surveillance regime in the Balkans, which laid the foundation of future imperial and inter-imperial networks of communication, commerce, and migration control.

Keywords: consuls, Hungarian Revolution, Balkans, Ottoman Empire, migration, modernity

В късния октомври 1849 г. емигриралите в османските Балкани близо 5000 бежанци от Унгарската революция се намират на кръстопът. За много от тях няма връщане назад, към издевателствата на австрийските и руските власти, а бъдещето им изглежда изключително неясно. Предвождани от Лайош Кошут, те прекарват над два месеца във Видин, откъдето се насочват към Шумен, след като са съгласували плановете си с османските власти. По петите

им е Емануел Едлер фон Рьослер, новоназначеният австрийски русенски вицеконсул, който съзира в метежническите движения възможност да се отличи пред властите във Виена и да придаде на службата си регионална значимост. Плановете му гравитират около три идеи: (1) привличане на бежанци като доносници или с цел депортация; (2) подстрекаване на несъгласия между бежанците и подкопаване авторитета на Лайош Кошут; (3) съставяне на

Симеон Симеонов, „Списъкът на Рьослер: Унгарската революция и създаването на консулски контролен режим на Балканите“, *Obscured Balkans* 1 (2024), pp. 139–151. DOI <https://doi.org/10.62761/OB2024SS>, ISSN 3033-1331

списък на всички неблагонадеждни индивиди, които представляват заплаха за Австрийската империя.

опита му да оправдае властта и авторитета си в град, разположен далеч от неговото ведомство

Фиг. 1. Управление на железницата Русчук–Варна, 1864–1865 г. На втория етаж на сградата се е помещавало австрийското консулство известно време след напускането на консул Емануел фон Рьослер

Дейността на Рьослер е изследвана от редица бележити учени като важна част от историята на унгарската революционна емиграция, но настоящата статия я разглежда в различен контекст – като крайъгълен камък в създаването на модерен режим на консулско наблюдение на Балканите. Стратегията за консулски надзор, която австрийският вице консул създава по Дунавското крайбрежие и особено във вътрешността на страната, преобразува както облика на имперската консулска мрежа, така и нейната „институционална памет“ и оперативни механизми – създавайки траен и дълбок прелом в историята на Балканите (Вж. Roussey, 2007, pp. 705–731; Peykovska, 2009, pp. 233 – 276; Jancheva, 2002, pp. 269 – 284; Simeonov, 2023, pp. 36–48.; Ulbert, 2010, pp. 9–20; Lory, 2011, pp. 127–148; Ardeleanu, 2014; Michailidis, 2017, pp. 127– 144; Case, 2018, pp. 110 – 138; Aliprantis, 2020, pp. 412 – 437)..

Първоначалните стъпки на австрийския русенски вице консул в Шумен са свързани с

и в близост до австрийското представителство във Варна. Съмненията за правомерността на действията не само не възпират, а сякаш окриляват все по-дръзновените му планове да въздейства върху бунтовническите емигранти. За да легитимира мисията си в Шумен, Рьослер първо трябва да убеди метежниците във възможността и предимствата от незабавна депортация в Австрия. За целта кара малцината желаещи да напуснат лагера, да съставят шаблонни обяснения за насилствената им емиграция в Османската империя.

Подобен документ изготвя Мориц Щокингер, тимшоарски нотабил, който моли императора за амнистия под предлога, че е бил отвлечен от революционерите по време на въстанията във Влашко. Официалната версия на събитията, представена в петицията му до монарха, разбира се, е далеч от истината. В писмо до баща си от 6 октомври 1849 г. Щокингер изразява надежда, че скоро ще му бъде предоставена възможност за завръщане в Тимишоара, подобно на много други бежанци

от града, „които едва могат да дочакат да зърнат отново родината си“. В писмото си споменава за още една петиция до имперско консулство – това в Галац, която депонира през септември. Приложено копие от тази петиция изпраща по баща си до барон Лориц Амбрози, чието посредничество следва да ускори процеса на завръщането му. Не възлага особени надежди на русенския вицеконсул, „който и при най-добро желание не може да направи нищо“, при положение че местният паша не дава никому да прекоси реката¹. Щокингер смята, че унгарците и османските власти са постигнали негласно споразумение да затрудняват връщането на хора от бунтовническия контингент от татък Дунава. „Много унгарци“, смята той, „са достатъчно пресметливи, за да изкарат печалба от престоя ни тук“, а османските власти целят „дотоам да възпрепятстват завръщането ни в родината, че да ни принудят да приемем исляма“. „Нищо няма да излезе от това; и все пак ми се иска да свия номер на турците, като въпреки всичко се прибера у дома, но трябва да знам за успеха на молбата ми предварително!“

Подобни мисли за завръщане в родината обземат и редица унгарски и румънски бежанци, които предават петициите си на австрийския вицеконсул в дунавския град. Около 20 трансилвански бежанци съставят документ, с който се обявяват за пленени против волята им и заставени от унгарските метежници да напуснат родните си места. Молят се за доброжелателно отношение от страна на австрийските власти и да им бъде предоставена възможността да се завърнат в родината си през един от трансилванските проходи³. Тези групови петиции са съпрово-

дени и от по-лични молби, като тази, която Едмунд Паулинг изпраща по вицеконсула до граф Шварценберг, с която моли за завръщане в родината, за да продължи следването си⁴.

Част от предадената кореспонденция не е съставена на място и илюстрира премеждията на революционния период за семейни членове, живеещи в различни държави. В поне един случай австрийският вицеконсул предава кореспонденция от Пещ за Марсилия. Предпочела да остане анонимна, жена от фамилията Майер изпраща писмо на френски до нейния брат, г-н Жорж Майер в Марсилия, което разказва за поемането на властта от Батиани и революционерите в Пещ. Рьослер преглежда писмото и установява, че някои имена в документа са шифрирани, след което ги попъхва, улеснявайки комуникацията, но и изобличавайки авторката. Жената споделя на брат си тежката си ситуация: „Бедните ми приятели Б и Р и моят добър лекар Б завършиха нещастното си пътуване в затвора.“ Писмото си до съпругата на Майер тя предава с многозначителната френско-немска фраза: „mais ne suis-je donc pas sans Polizeianschrift, - ich bekomme keinen Pass“⁵ („но не съм ли без полицейска регистрация – няма да получа паспорт“).

Желанието за завръщане расте с нарастващата дистанция на бежанците от родните места. С пристигането си в Шумен на 21 ноември, Рьослер засвидетелства все по-растящ интерес от страна на „различни индивиди (...), както унгарци, така и галицийци, да се завърнат в родината си“. Вицеконсулт изпитва симпатии към емигрантите и извинява повечето от тях с обяснението, че им липсва „сила и

¹ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Мориц Щокингер до фон Рьослер, Видин, 6.10.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

² Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Мориц Щокингер до фон Рьослер, Видин, 6.10.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

³ Вж. Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Ласло Данус, Ерос Йосеф, Басазо Тартум, Йохан Селием, Кусто Серентъ, Йосеф Бот, Грант Портик, Гал Хаднаг, Каспар Мехфар, Сумнел

Молнар, Ортон Петрес, Лудовик Бонслантен, Лудвиг Маданаж, Йохан Кисм, Мусарл Егнер, Стефан Вилагс, Ладислаус Биалесф, Фадорж (?) до граф Шварценберг, Видин, 9.10.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

⁴ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Едмунд Паулинг до граф Шварценберг, Видин, 2.10.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

⁵ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Анонимна жена до Жорж Майер, Пеща, 14.10.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

самоконтрол“. „Следва да открием особено тези млади хора, които преди са се занимавали или със своето следване, или с някое изкуство, или с определен занаят, пише той, и които са разменили предишното си мирно занимание, заслепени от ефимерни надежди, отчасти чрез измама, отчасти по принуда, с една илюзия, от чието просто назоваване сега се отвращават“⁶. Сред бежанците, по негови сведения, „се намират много бивши офицери от имперската армия, които искат да получат информация за съдбата, която ги очаква в родината“ в случай на евентуалното им завръщане⁷. Макар и скептично настроен към тези дезертирали австрийски войници, вицеконсулт споделя, „много от тях ми признаха, че са се поддали на насилието на гълпите само след дълга вътрешна борба“⁸.

Рьослер приканва Външното министерство да съобрази, че „сред по-голямата част от тук намиращите се бежанци цари по-скоро духът на покаянието и една непогрешима носталгия, поради което престъплението им се струва два пъти по-тежко“. За съжаление, фалшивите слухове за тежки наказания в родината карат емигрантите да изпитват огромен страх от завръщане у дома, въпреки опитите на вицеконсула да предизвика „безусловното им упование в милостта на нашия имперски повелител“⁹. Бежанците, според агента, се страхуват не толкова от последиците, които са готови да претърпят стоически, а от несигурността на присъдите и изпълнението

им¹⁰. Поради липсата на инструкции от Виена Рьослер не може да репатрира тези емигранти. Трябва да се придържа към инструкциите на австрийския генералитет, като избира да игнорира част от имперските заповеди, които биха попречили на репатриацията на неговите сънародници.

По това време, в края на ноември 1849 г., в Шумен започват да циркулират слухове, че османските власти целят да преселят бежанците във вътрешността на Мала Азия. Рьослер се дистанцира от тези слухове, но е вероятно времето им припокриване с пристигането му в Шумен да е повече от съвпадение. Каквато и да е истината, трудно е да оспорим заключението му, че „[т]ази ситуация със сигурност ще ускори завръщането на всички, които вече не се числят към компрометираните“. Самият Кошут, по думите на вицеконсула, „бил казал, че може да бъде закаран в Азия само в окови“¹¹. В слуховете за насилствено преселване в Анадола Рьослер съзира възможността да разцепи единството на бунтовническите сили, което е започнало видимо да се пропуква при раздялата на един от водещите революционери, Казимир Батиани, с неговия брат, който избира да се прибере в родината. Вицеконсулт смята, че това действие води до сериозно напрежение между революционерите¹². Успоредно с тези събития, Австрийското външно министерство работи над списък с всички лица, които следва да бъдат незабавно депортирани в Мала Азия, докато английският пратеник в Константинопол изготвя паспорти, с които могат да пътуват свободно в рамките на Османската империя.

⁶ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 2.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

⁷ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 28.11.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

⁸ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 02.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

⁹ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 02.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

¹⁰ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 02.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

¹¹ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 28.11.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

¹² Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 28.11.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

Фиг. 2. Революционното правителство на Лайош Батиани (1848 г.)

Дискусиите около евентуалната депортация на бежанците в Мала Азия преливат в един от най-дискутираните проблеми в кореспонденцията на Рьослер – приемането на исляма от част от унгарските революционери. Най-видният пример за това е помохамеданчването на техния лидер Йосиф Бем, който приема името Мурат бей. С приемането на новата религия пред него се откриват нови възможности, като например перспективата да оглави управлението на Белград¹³. Но донесенията на Рьослер нагледно илюстрират предимствата от помохамеданчването и за понижшестоящите бунтовници. Приемането на чуждата вяра гарантира на емигрантите по-добро третиране от османските власти, но не е задължително за осигуряването на достъп им до провизии¹⁴. Напротив, без оглед на тях-

ната религия бежанците са разквартирувани в къщите на българските жители на Шумен и в различните казармени помещения¹⁵.

Разбира се, религията играе роля при настаняването на бежанците в града дотолкова, доколкото само местното християнско население е заставено да ги приеме у домовете си по заповед на местните власти. И все пак, тези разпореждания не предизвикват непоправими сътресения сред местното население, най-вече поради добрата организация и логистика на бунтовническата армия. За подслона си бежанците плащат с месечните си постъпления, които използват и за покупка на месо, ориз, хляб, масло и др. Не отсъстват и разлики в статуса на войниците. Само офицерите разполагат с определени

¹³ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Видин, 26.10.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

¹⁴ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското

вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 1.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

¹⁵ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 1.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

даджи, а обикновените войници трябва да задоволяват хранителните си нужди с ниските си заплати. Жените използват специални фондове за своето препитание¹⁶.

В началото на декември Рьослер предава на местния паша списък на революционерите, които австрийското правителство желае да заточи в Османската империя. От него са изключени помохамеданчените бежанци, които, по всичко личи, вече се смятат за османски поданици от австрийските власти. По това време се засилва напрежението между Кошут и Рьослер, тъй като в Шумен пристига управляващият Силистренския вилает Саид паша, познат на вицеконсула от престоя му в Русе и описан от него като „истински приятел на маджарите“. Австрийският представител се държи с пашата „като със свой стар приятел“ и го посещава веднага след пристигането му, но противно на съществуващите порядки, не получава покана за ответно посещение. Смята това за недопустимо и се опасява, че в дадените обстоятелства е необходимо да получи съдействие от Австрийското външно министерство при съставянето на план за ответни действия, за да се предотвратят възможни негативни последици – включително евентуално покушение срещу него от „превъзбудената част от бежанците“¹⁷.

По собствена инициатива и в унисон с австрийските интереси Рьослер използва създалата се възможност да все раздор и разногласия между бежанците. В период на нарастващо напрежение и борба за надмощие между бунтовниците съзира изгодна възможност за тяхното разцепление посредством целенасочена имперска политика. Усилията му се съсредоточават върху личността на Кошут, чието лидерство поставя под съмнение и непрекъсната критика. Разпространява слухове за отслабващото влияние на Кошут вследствие на любовната

му афера с младата графиня Димбински, дъщеря на търговеца Хогел от Тимишоара, което засилва позицията на Мориц Перцел сред бунтовническият генералитет¹⁸. Споменава и известно тактическо отстъпление на Кошут за сметка на Казимир Батиани, бивш министър на външните работи в революционното унгарско правителство. Като цяло фокусира усилията си в подкопаване авторитета на революционния лидер, както в кореспонденцията с Виена, така и в тази с бежанците.

Усилията на австрийския представител да внесе разногласия и разцепление сред бунтовническата маса се оказват неуспешни. Само няколко дни след опитите му да осигури сигурно завръщане на бежанци като Мориц Щокингер, на 4 декември, Батиани държи реч пред мнозинството от свои привърженици, с която цели да противодейства на машинациите на вицеконсула и неговия ръководител, имперския интернунцио (дипломатически представител) в Константинопол. Речта започва с възпоменание на загиналите за унгарската свобода мъченици от Пещ и Арад и продължава с коментар върху нестихващите австрийски опити да се контролира емигрантския поток в Османската империя – очевидна препратка към списъка на Рьослер и свързаните с него кроежи за разбиване на въстаниците. Батиани споделя за настояването на имперския интернунцио 35 поименно назовани въстаници да бъдат заточени в Пловдив, а на останалите да бъде предоставена свободата да се придвижват в границите на Османската империя. Батиани съзира в подобни кроежи стратегия да бъдат разделени бунтовниците в 3 направления – на желаещи да се върнат обратно в Австрийската империя, такива, които смятат да продължат към Константинопол, и тези, които ще бъдат насочени към Пловдив пряко волята им. Определя това предложение като опит „да се раздели главата от туловището и така тялото да бъде обезвредено“. Вместо това отправя към султана молбата въстаниците да бъдат оставени „да живеят заедно, без да им се пречи“.

¹⁶ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 1.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. б. Ат: ЦДА, София..

¹⁷ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 2.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. б. Ат: ЦДА, София.

¹⁸ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 23.11.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. б. Ат: ЦДА, София.

След речта революционните лидери преминават към събиране на подписи под съставена от тях петиция до султана, с която целят да привлечат към каузата някои колебаещи се бежанци. С видимо въодушевление Рьослер споделя за напускането на малка част от бежанците, които са възмутени от „моралния натиск“ на ръководството¹⁹. За да спечели съмняващите се все още бежанци на своя страна, предводителят на Полския легион, Замойски, им обещава да обменя банкнотите им за сребърни монети, с което се стреми да възпрегешефтите на мнозината пътуващи с армията австрийски търговци. Друго средство за преодоляване на финансовите трудности е тясната комуникация между революционерите и един от най-маститите парични брокери в Константинопол.

Настойчивостта и упоритостта на революционерите в крайна сметка надделява над имперската стратегия, изработена от австрийския вицеконсул, неговия интернунцио и външния министър във Виена. Всъщност основна роля в противопоставянето между „дезертъорите“ и екстериториалните представители на Австрия играят гъвкавите и умели служители на Османската империя. На бежанците не само са предоставени сравнително удобни условия за живот, но някои от тях, като Амегал Ороки, започват по собствена инициатива да изучават турски език. Турският лейтенант Фаик бей, представител на Мурат паша, е получил широки правомощия да подпомага бежанците, като следи за тяхното благополучие и помага на тези от тях, които искат да приемат исляма. Не след дълго Фаик бей склонява пред непреклонните бежанци и им предоставя възможността да се придвижват в Османската империя без да са се помохамеданчили – една изключителна отстъпка предвид броя на бежанците и традиционната имперска политика²⁰.

Политиката на Османската империя поставя в неизгодно положение австрийския вицеконсул, който се допитва до външния

¹⁹ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 2.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. б. Ат: ЦДА, София.

²⁰ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-

министър относно последиците от различните сценарии за развоя на бежанския проблем. Какво би станало, пита той Виена, ако бежанците се насочат в различни направления, включително такива извън неговата юрисдикция? Оправдава действията си в Шумен под предлога, че градът се намира в рамките на управлявания от пашата в Русе вилает, но от какъв характер би бил авторитетът му, ако се наложи да последва дезертъорите в Пловдив, Варна, Константинопол или Анадола²¹? Неговите въпроси не намират мигновени отговори, но помагат на австрийските централни власти да развият представа за проблематиката на консулската власт във вътрешността на Османската империя.

Въпросите, които Рьослер отправя към висшестоящите инстанции в Константинопол и Виена, са от практическо естество и доказателството за това не закъснява. „С отплаващия от Варна в края на тази седмица параход двама бежанци на име Поасон и Хюфл – привидно френски поданици, служили във въстаническата армия – ще се насочат към Константинопол с паспорти от генерал Аупич“. „Тези документи, както и необходимите за пътуването пари, били получени от австрийския вицеконсул г-н Тедески, който обаче също така управлява и френското консулство там“. На Фаик бей е възложено предоставянето на необходимите тескерета за пътуването. Рьослер информира Виена и за отпътуването на въстаническия майор Бьок, „голям фаворит на Кошут“, за Константинопол, където следва да поеме овакантия пост на отпътувалия за Англия граф Андраши. Пътуването на Бьок, според вицеконсула, е финансирано от пруската мисия в Константинопол със съгласието на Фаик бей. Освен това вицеконсулт обвинява сардинския консул във Варна в подкрепата на съставителя на бунтовническата клетва от 14 април 1848 г., който ловко избягва домогванията на австрийските агенти.

Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 2.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. б. Ат: ЦДА, София.

²¹ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 6.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. б. Ат: ЦДА, София.

Фиг. 3. Адолф Салвадор Тедески, австрийски консулски агент и вицеконсул във Варна (1845 – 1856 г.)

Ислямизацията на част от бунтовническата армия в последния месец на 1849 г. допълнително обтяга отношенията между османските власти и австрийския представител. Става дума за радикални привърженици на Лайош Кошут и Йозеф Бем, т.нар. „нови ренегати“, които са готови да приемат исляма, за да възобновят въоръжената си борба с Хабсбургската империя. „Смяната на религията от известно време отново е на мода, пише Рьослер на 13 декември, тъй като изглежда, че всички бежанци ще бъдат причислени към редовната армия на султана“. Противно на очакванията на тези „ренегати“, обаче, османските власти изглеждат равнодушни спрямо тяхната участ и „въобще не им обръщат такова внимание, каквото са принудени да отдават на останалата част от емигрантите“. „Идеята е всички тези ренегати да бъдат отпратени оттук, по-голямата част от хората на Бем през Варна за неопределена бъдеща дестинация, а другите ще бъдат поставени под властта на Омер паша и изпратени към Букурещ“. Рьослер разкрива плановете на Бем да възобнови военните действия в Дунавските княжества начело на сто хилядна армия, а друга група въстаници,

по сведения на вицеконсула, се готви за въоръжена борба в сръбските планински масиви²². По действията на въстаниците и османските власти можем да съдим, че приемането на исляма се превръща в стратегия както за най-радикалните противници на монархията, така и за някои от най-съобразителните бежанци, които възприемат тази част от австрийско-турското съглашение като начин да обезсмислят списъка на Рьослер.

Най-големите трудности на австрийския вицеконсул в Шумен обаче са свързани не толкова с контрола на бежанците, а с удостоверяването на правомощията му в града. Повече от 3 седмици отнема акредитирането му – период, в който непрекъснато е подложен на подигравки и унижения от Фаик бей, „образован в Австрия [служител] (...), който мразив всичко австрийско“. Липсата на детайлни инструкции от Виена и обратна комуникация от имперския интернунцио в Константинопол поставя Рьослер в продължителна и тягостна несигурност. Ситуацията му е толкова неприятна, че обвинява Фаик бей в умишлена кражба или прекъсване на комуникацията с Виена и Константинопол. На 19 декември споделя за поредния опит да бъде ограничен неговият авторитет²³. „Досегашните опити да бъде обезсмислено присъствието ми достигнаха дотам, че беше отказано тескере на прислужника ми за завръщането му в Силистра, което изисках по най-настоятелен начин, а това беше незабавно обявено като триумф пред бежанците“. Само пристигането на агент на имперския интернунцио с подписан от шериатски съд документ притъпява честите нападки срещу притиснатия вицеконсул.

Едва осигурил акредитацията си, Рьослер изпраща гневен доклад до Виена, в който отново напада имперския интернунцио и за пореден път разкрива плачевното състояние

²² Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 13.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София..

²³ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 19.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София.

на имперските комуникации. За да придаде по-голяма тежест на думите си, сравнява своята изолация в имперската мрежа за обмен на информация с позицията на английския консул във Варна, Едуард Сейнт Джон Нийл, който умело предупреждава Кошут за мними опити на австрийското правителство за покушение срещу него. Дори Фаик бей „е подробно информиран от висшестоящите органи за всяка стъпка на имперския интернунцио, докато аз – австриецът – трябва да получавам информация само по пощенски път и през цялото време трябва да се напругам, за да мога да прикрия липсата на каквито и да било инструкции от Константинопол“²⁴.

В тези думи на австрийския представител проличава реалната обстановка на Балканите в средата на XIX век – пространство, маркирано от международни консулски мрежи с големи комуникационни пробойни, което предоставя широко поле за автономно действие поради липсата на силно институционализирана дипломатическа йерархия. Кореспонденцията между отделните звена е допълнително затруднена поради заледяването и замърсяването на р. Дунав – основната комуникационна артерия на австрийските представители, като Рьослер докладва „за изключително затрудненото плаване по Дунава поради огромното заблатяване по неговото течение“²⁵. Това създава чисто практически проблеми за консулските представители и хората, които разчитат на тяхната подкрепа. Докаран до отчаяние от липсата на надеждни комуникации, Рьослер прилага обичайната и логична стратегия – изисква от Виена генерално пълномощно, излагайки въпроса за подслоняването на бежанците на преден план. „Ако съм смятан за достоен да получа тази мисия, пише той до външния министър, то тогава трябва

да ми бъде споделяно всичко, което засяга бежанците“. В противен случай турските комисари за бежанците, водени от Фаик бей, биха разпознали неговата безпомощност, както и тази на австрийските власти, а това неимоверно би застрашило ситуацията на сънародниците му. Дори най-простата молба на вицеконсула – да му бъде предоставен преводач от османотурски – остава неуважена, тъй като самата интернунциатура изпитва остър недостиг на такива кадри и не може да отпусне нито един от своите стажанти за служба в земите отвъд Балкана²⁶. Всъщност, неадекватността на интернунциатурата в справянето с належащите проблеми все повече започва да придава тежест на усилията и успехите на Рьослер – при съставянето на емигрантския списък, при организирането на канали за обратна емиграция, както и при наглед ефикасното ръководене на подривна контрареволуционна дейност.

Лишен от нужните ресурси, австрийският вицеконсул не може да изпълни плана си за осигуряване на консулска протекция над желаещите да се завърнат в родината, точно когато, в самия край на 1849 г., съдбата на бежанците изглежда изключително несигурна. „Отчаянието сред бежанците расте от ден на ден, понеже досега не са научили нищо за по-нататъшната си съдба“. Виновни за това са „Кошут и останалите матадори“, които имат представа за бъдещето, но „нисшите и бедните класи тънат в пълно неведение и, за съжаление, във все по-голяма нищета – често наблюдаваната турска черта да се оказва най-голямо гостоприемство отначало, а после напълно да се променя държането“. „Все по-често се случва, оплаква се Рьослер, мъже да идват при мен, не за да поискат консулска опека, а защото умират от глад“.

Растящата бедност и несигурност изглежда задълбочава съществуващите етнически и национални различия сред бежанците от неуспешната революция. Лидерите на Полския легион, изглежда, започват да кроят

²⁴ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 20.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. б. Ат: ЦДА, София.

²⁵ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 22.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. б. Ат: ЦДА, София.

²⁶ Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). Фон Рьослер до Австрийско външно министерство, Шумен, 20.12.1849. In: КМФ 03, оп. 360, а.е. б. Ат: ЦДА, София.

различни планове от тези на унгарските ръководители. „Полякът е по-работлив и по-запознат с идеята за мизерно съществуване в чужбина от унгареца, който тук се намира в напълно непознат свят, затова и първият не изпитва този морален натиск, който тежи на маджарите, а знае как да си направи престоя по-приятен и как да си осигури прехраната, захващайки се с дребни търговски спекулации“. Тези етнически различия се подсилват и от религиозните разногласия между бежанците. По това време, на 23 декември, изтича срокът, даден на помохамеданчените бежанци като временен престой, а това е съпроводено с откритото желание на голяма част от тях, начело с Кошут, да се върнат към християнската вяра.

Още докато текат преговорите между революционните водачи и османските власти, отделни контингенти от бежанците се насочват в малки и големи групи към различни части на Османската империя в търсене на препитание, транспорт и по-добри възможности. Керван от 40 бежанци напуска Шумен в неизвестна посока на 28 декември, а само 27 от тях са върнати принудително в града след два дни. Особена известност (и скандалност) добива случаят на Габриел Вермес, бунтовник, който организира няколко успешни бягства както от австрийското вицеконсулство в Шумен, така и от австрийското търговско представителство във Варна. Създаващата се австрийска мрежа от екстериториални институции в българските земи на север от Стара планина очевидно е достатъчно немоощна, за да изпълнява дори такава основна функция на консулството като поставянето на имперски поданици под домашен арест. Всъщност, вицеконсул Рьослер и австрийският търговски агент във Варна, Адолф Тедески, се обвиняват взаимно за липсата на достатъчно бдителност при задържането на Вермес, но може би това, което наистина ги възпрепятства при упражняването на полицейските им функции, е липсата на достатъчни ресурси – и двамата се опитват да пригледят част от собственото си жилище за интернирането на австрийски поданици.

Въпреки протеста на варненския търговски агент, Рьослер успява да наложи волята си над Тедески – той изтъква генералното

си пълномощно от Виена за справяне с бежанския проблем и отдалечеността си от важна плавателна артерия, каквато е Източното Черноморие, като основни предимства на своето вицеконсулство пред службата на Тедески. Особено интересно е, че и Тедески, и Рьослер достигат до едно и също заключение – че е по-целесъобразно в бъдеще случаи от подобно естество да бъдат предоставяни директно на османските власти. Подобно развитие е доста симптоматично за настъпилите в ерата на Танзимата реформи, които преобръщат логиката на режима на капитулациите, и особено характерната за него екстериториална юрисдикция, създавайки условията за един транснационален регулаторен режим на движението на стоки, хора и капитали. Важно е да се изтъкне, че дебатът между двамата австрийски представители не протича в международен вакуум – те са наясно, че пред Вермес стои възможността да използва османските власти в техен противовес, а също така и перспективата да се възползва от присъствието на английско консулство във Варна, за да осуети кроежите им. Притесненията им са напълно основани. Срещу малка сума Вермес напуска черноморския град на 20 декември на английския кораб „Кларис“.

Бягството на Вермес илюстрира началото на края на унгарската епопея за австрийския вицеконсул в Русе, Емануел фон Рьослер. В първите седмици на новата година бежанците ще напуснат неговата юрисдикция – колкото и неясни да са границите ѝ – и ще поемат на югоизток, навлизайки все по-надълбоко в пределите на империята. С това историята на революцията по българските земи не приключва; само месеци по-късно, вероятно под въздействието на революционния кипез от късната 1849 г., жителите в северозападните български земи ще вдигнат обхватно въстание, с което сериозно разклащат устоите на османската власт, преди да претърпят поражение²⁷.

²⁷ Dimitrov, 1972..

Фигура 4. Австрийското консулство във Варна, късният XIX век

Въпреки превратностите на съдбата в изключително турбулентната 1849 г., австрийският вицеконсул Емануел Едлер фон Рьослер успява да въведе редица краткотрайни и дълготрайни преобразувания в австрийската консулска мрежа на Балканите. Не би било преувеличено да твърдим, че интервенциите на Рьослер довеждат до модернизирани и стандартизиране на австрийската консулска мрежа в българските земи. Подтикнато от кризата, предизвикана от Кошутовата емиграция, Австрийското външно министерство преустройва своите консулски служби, издигайки вицеконсулството в Русе в ранга на консулство и подчинявайки на него новосъздадените вицеконсулства във Видин и София, както и издигнатото във вицеконсулски ранг консулско агентство във Варна²⁸.

Освен че ни помага да добием представа за характера на местната османска власт по

поречието на Дунава, подробното изследване на консулските отношения в градове като Русе, Видин и Шумен очертава поле за сравнителен анализ, като поставя случилото се в Българския североизток в контекста на революционни действия в други части на Европа. Може би именно несигурността, а понякога и невъзможността за комуникация на далечни разстояния в ранния XIX в. – и особено в революционната 1848 г. – забува естеството и интензивността на икономическите, политически и социални връзки между българските земи и Централна Европа. Колкото и непреодолими да изглеждат разстоянията, за Мориц Щокингер, Северин Корзелински, Юлиус Завадски (полски войници, за които Рьослер получава писма), Станислаус „Шуменеца“ (полски емигрант, търсещ депортация в Галиция), Мария Елиаде (съпруга на известен влашки революционер), както и Габриел Вермес, има начини да ги преодолеят²⁹. Емигрантите правят това, възползвайки се от присъствието и ресурсите на консулски институции в османските

²⁸ *Zákonník zemský a Věstník vládní pro korunní zem Moravskou/Landesgesetz- und Verordnungsblatt für das Kronland Mähren*. 1851. Brünn: Franz Gastl, 173.

²⁹ Simeonov, 2023, pp. 36–48.

Балкани. С помощта на тези нови имперски служби осъществяват контакти и връзки срещу течението на реката, използвайки параходната инфраструктура в противовес на оформящия се консулски регулаторен режим.

Списъкът на Рьослер не успява да прекъсне все по-динамичните връзки по поречието на Дунава и във вътрешността на османската провинция. Макар че признаците за нов тип имперски режим вече са налице, унгарските революционери успяват да се противопоставят на заложената в него логика на консулски надзор. Потулени от мнозина участници в революционните събития, неоченени от техните очевидци, неосъзнати от техните съвременници и непознати за техните потомци, събитията от българското изгнание на унгарските революционери по поетично-трагичен начин оживяват на страниците на австрийските консулски донесения... Те ни доближават до историческата истина за Унгарската революция, разгръщат съзнанието ни за епохалното ѝ геополитическо значение, помагат ни да поставим Балканите на картата на европейската и световната революция и способстват цялостната ни преоценка на имперските взаимодействия от средата на XIX век, които се оказват от определящо значение за съдбата на Европейския югоизток в европейския интеграционен процес.

БЛАГОДАРНОСТИ / ACKNOWLEDGEMENTS

Изследването е подготвено по проект „Empire of Consuls: Consulship, Sovereignty, and Empire in the Long Nineteenth Century“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ по договор No КП-06-ДБ-2 от 01.06.2022 г.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Извори / Primary Sources

Доклади и телеграми на Австро-Унгарското вицеконсулство в Русчук (Русе) до МВНР на Австро-Унгария (1849). In: КМФ 03, оп. 360, а.е. 6. Ат: ЦДА, София
Zákonník zemský a Věstník vládní pro korunní

zem Moravskou/Landesgesetz- und Verordnungsblatt für das Kronland Mähren. 1851. Brünn: Franz Gastl

Литература / Secondary Sources

- Aliprantis, Ch. 2020. Transnational Policing after the 1848–1849 Revolutions: The Habsburg Empire in the Mediterranean. *European History Quarterly*, vol. 50, no. 3, pp. 412 – 437.
- Ardeleanu, C., 2014. International Trade and Diplomacy at the Lower Danube: The Sulina Question and the Economic Premises of the Crimean War (1853 – 1856). Braila: Istros.
- Case, H., 2018. The Quiet Revolution: Consuls and the International System in the Nineteenth Century. In: T. Snyder & K. Younger (ed.). *The Balkans as Europe*. Rochester, NY: University of Rochester Press, pp. 110 – 138.
- Dimitrov, S. 1972 *The Revolt of 1850 in Bulgaria*. Sofia, BAS. / [Димитров, С., 1972. Въстанието от 1850 година в България. София: БАН.]
- Jancheva, I. 2002, Way of the ambassadors and the establishment of the first consuls in the Renaissance city (Plovdiv and related centers of sandzhaks), *Balkanistic Forum*, 1-2-3, pp. 269–284. / [Янчева, И., 2002. Пътят на посланичествата и установяването на първите консули във възрожденския град (Пловдив и сродни центрове на санджаци). Балканистичен форум, 1-2-3, с. 269–284]
- Lory, B., 2011. Un poste consulaire en Macédoine, Bitola-Monastir, 1851–1912. *Cahiers balkaniques*, vol. 38–39, pp. 127–148.
- Michailidis, Y., 2017. Le monde des agents diplomatiques et consulaires grecs dans les Balkans et l'Asie mineure, 1830–1853. *Études Balkaniques – Cahiers Pierre Belon*, vol. 22, no. 1, pp. 127–144.
- Peykovska, 2009, Migrations from Austria-Hungary to Bulgaria at the End of 19th and beginning of 20th Centuries, in: Vekov, M. & Poppetrov, N. (eds.), *Interdisciplinary dialogues in the history*. Sofia, BAS, pp. 233–276. / [Пейковска,

- П., 2009. Миграции от Австро-Унгария към България в края на XIX и началото на XX в. В: Веков, М & Поппетров, Н. (ред.). *Интердисциплинарни диалози на историята*. Сб. в чест на ст.н.с. д-р А. Запрянова. София: БАН, с. 233 – 276.]
- Roussev, I., 2007. *Les premiers pas de la penetration consulaire française en Bulgarie: Le consulat de Varna*. In: Bilici, F.; Candea, I. & Popescou, A. (ed.). *Enjeux politiques, économiques et militaires en Mer noire (XIVe–XXIe siècles): études à la mémoire de Mihail Guboglu*. Braila: Istros, pp. 705–731.
- Simeonov, S. 2023, *The Austrian Vice-Consulate in Rousse and the Hungarian Revolution (1848 – 1849)*, *History*, 31, 1, 2023, pp. 36–48. / [Симеонов, С., 2023. *Австрийското вицеконсулство в Русе и Унгарската революция през 1848–1849 година*. *История*, 31, 1, 2023, ISSN:0861–3710, с. 36–48].
- Ulbert, J., 2010. *La fonction consulaire au XIXe siècle*. In: J. Ulbert & L. Prijac (ed.). *Die Welt der Konsulate im 19. Jahrhundert – Consulship in the 19th Century – Consuls et services consulaires au XIXe siècle*. Hamburg: DOBU Verlag, pp. 9 – 20.